

дична думка», 2005. – 848 с; Мірошніченко А. М. Земельне право України: навч. посіб. / А. М. Мірошніченко. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. – 432 с.

¹⁴ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546.

¹⁵ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: Монографія. – К.: Атіка, 2003. – 352 с; Васильєва М. І. Проблемы защиты общественного интереса в экологическом праве / М. И. Васильева // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 49–62; Здравомыслов А. Г. Проблема интереса в социологической теории / А. Г. Здравомыслов. – Л.: Изд-во Ленинг. ун-та, 1964. – 74 с; Кряжков А. В. Публичный интерес: понятие, виды и защита / А. В. Кряжков // Государство и право. – 1999. – С. 91–99.

¹⁶ Теория государства и права: учебник / Под ред. В. К. Бабаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2007. – С. 432–435.

¹⁷ Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 349.

¹⁸ Аксененко Г. А. Земельные правоотношения в СССР / Г. А. Аксененко. – М.: Госюриздат, 1958. – 388 с; Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. – К.: Знання, 2005. – 445 с; Крассов О. І. Юридическое понятие земельный участок / Крассов О. И. Экологическое право. – 2004. – № 2. – С. 12–23; Тітова Н. І. Землі сільськогосподарського призначення та права громадян / За заг. ред. Н. І. Тітова. – Л.: «ПАІС», 2005. – 350 с; Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / Шульга М. В. – Х.: Фирма «Консум», 1998. – 224 с.

¹⁹ Кулинич П. Ф. Сільськогосподарські угіддя як об'єкт земельних правовідносин / П. Ф. Кулинич // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 4. – С. 174–179.

Резюме

У статті досліджуються правові підстави формування та склад особливо цінних земель, виявлені їх істотні ознаки, на підставі чого запропоновано визначення терміна «особливо цінні землі».

Ключові слова: земля, земельна ділянка, ґрунти, сільськогосподарські угіддя, публічний інтерес.

Резюме

В статье исследуются правовые основы формирования и состав особо ценных земель, выявлены их общие признаки, на основании которых предложено определение термина «особо ценные земли».

Ключевые слова: земля, земельный участок, почвы, сельскохозяйственные угодья, публичный интерес.

Summary

The legal basics for the formation and composition of the especially valuable lands are being conducted in the article. Their common features are identified which allowed to propose legal definition of «especially valuable lands».

Key words: land, soil, agricultural lands, the public interest.

Отримано 13.02.2012

П. А. БЕРЕЗІНСЬКИЙ

Павло Андрійович Березінський, аспірант Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА З ПРИРОДНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

Концептуальні засади взаємодії суспільства з природним середовищем – це більш ніж актуальна для сьогодення система поглядів про характер, сутність взаємодії людини з навколишнім природним середовищем. Вона (тобто ця система) визначається як історичним розвитком суспільства, накопиченням позитивного досвіду спілкування з природою, так і станом виробничих сил суспільства і тими завданнями, які суспільство ставить перед собою¹. З урахуванням цього різні вчені (В. В. Петров, В. К. Попов, А. П. Гетьман, М. М. Бринчук, І. І. Каракаш, Н. Федоров, О. О. Сурілова та ін.) виділяли такі *основні концепції* взаємодії суспільства і природи: 1) натуралістичні; 2) споживацькі (по рос. *потребительские*); 3) алармістські (песимістичні та оптимістичні); 4) концепція причин екологічної кризи (обмеження економічного розвитку, потреб та народонаселення); 5) концепція стратегій поведінки (стратегія невтручання в природу, стратегія наступу на природу, стратегія саморегуляції у природі та адаптації людини); 6) сучасні екологічні концепції (концепція сталого розвитку; концепції меж росту, органічного росту; екоцентрична концепція; концепція глобального управління; екологічної революції).

Таким чином, метою статті є вивчення та аналіз різноманіття концептуальних засад взаємодії суспільства з природним середовищем, адже вони (засади) закладають фундамент для розуміння особливостей (специфіки) змісту та правового врегулювання відповідних відносин.

Отже, детально розглянемо кожну з концепцій окремо. Якщо казати про *натуралістичні концепції*, то слід зазначити, що вони переважали у стародавні та середні віки. Вони розглядали природу в якості божества, мудрого творця, ідеалу, що підвищується над суспільством. Така оцінка екологічних відносин визначалася рівнем розвитку виробничих сил і недостатнім історичним досвідом спілкування людини з природою. Для того часу дані концепції були нормальним явищем при оцінці взаємозв'язку людини і середовища. Однак сьогодні вони розглядаються як пережиток, як відсутність реальної оцінки екологічного середовища, в якому живе людина. Залишки цих натуралістичних концепцій виявляються у намаганнях перевести закони розвитку природного світу на суспільство (поширення так званого соціал-дарвінізму). Представники цих поглядів вважають можливим і навіть необхідним застосовувати у суспільстві такі закони природи, як принцип природного відбору, у якому перемагає найсильніший, як екологічний взаємозв'язок по лінії «хижак – жертва», де жертва є засобом існування хижака, а сам хижак стає жертвою іншого більш сильного представника тваринного світу тощо². Намагання зберегти у силі натуралістичні концепції оцінки системи «природа-суспільство» знаходять свій прояв також і в *концепціях невтручання у природу* як засобу забезпечення її гармонійного розвитку з суспільством. Дана концепція може розглядатися лише на теоретичному рівні, бо у процесі суспільного розвитку людина не може не втручатися у природу, не здійснювати щодо неї ані позитивного, ані негативного впливу. Прибічники цієї концепції виходять з того, що всі процеси у природі здійснюються на основі об'єктивних законів («природа знає краще») і будь-які намагання втручання у природу з метою виправлення її дефектів без врахування законів її розвитку призводять до серйозних наслідків і для людини, і для природи³.

У той самий час не можна перебувати у полоні даних концепцій і не проводити ніяких дій, які розцінювалися б як втручання у природу. Людина повинна втручатися у природу, пристосовуючи розвиток її процесів до своїх економічних потреб. Але таке втручання повинно здійснюватися на основі пізнання законів розвитку природи та з їх урахуванням⁴. На даній позиції наголошує і такий вчений як Гетьман: «У свою чергу й природа потребує діяльності суспільства, зокрема, використані суспільством природні ресурси (грунт, води, ліси та ін.) повинні відтворюватися і відновлюватися. Ці процеси відбуваються як природним шляхом, так і за активної участі людини, при діяльності якої виникають певні суспільні екологічні відносини, що регулюються правовими приписами. Однак при втручанні людини в природні процеси вона повинна максимально враховувати об'єктивні закони розвитку як окремих природних об'єктів, так і в цілому закони функціонування довкілля, тому що усі екологічні об'єкти перебувають у постійному і нерозривному природному зв'язку, який в інтересах тієї ж людини порушувати не можна»⁵. Концепція невтручання у природу протилежна *споживацькій концепції*⁶.

Концепція споживацького ставлення до природи. Споживацьке відношення суспільства до природи та її ресурсів було превалюючим у державах як з ринковою економікою, так і з плановою. Ця концепція торжествувала віками, особливо починаючи зі стадії капіталістичного розвитку суспільства. Розвиток виробництва на промисловій основі в епоху раннього капіталізму вимагало істотно переглянути натуралістичні концепції, що закріплювали пріоритет природи над суспільством. Поява споживацьких концепцій виправдана, бо вони викликали необхідність розвитку виробничих сил нового суспільного строю, що виходить з надр феодалізму. Споживацтво у відносинах людини з природою слугувало поштовхом до активної розробки природних ресурсів та росту промислового, сільськогосподарського виробництва. Однак воно було прогресивним лише до певного часу. У нинішню епоху споживацьке відношення до природи є гальмом на шляху гармонізації відносин людини і природи⁷. «На наш век хватит», «После нас хоть потоп» – ось лозунги, під гаслом яких здійснювалося і здійснюється понині рішення багатьох програм господарського розвитку. Таким чином, основна *суть споживацької концепції* полягає у тому, що *природа сприймається як скарбниця*, з якої повинні вилучатися ресурси для розвитку матеріального виробництва та створення багатства суспільства, а людина виступає одночасно як *працівник, як творець і як господин* (виражена відомими словами І. В. Мічуріна: «Нам не надо ждать милостей от природы. Взять их у неё – наша задача»). Закономірним результатом споживацького відношення до природи рано чи пізно стане, на жаль, її виснаження (вичерпання), деградація, що відповідним чином відобразиться на людині та суспільстві в цілому. Н. Ф. Федоров, російський релігійний мислитель – утопіст (1828–1903), писав наприкінці минулого століття: «Итак, мир идёт к концу, а человек своей деятельностью даже способствует приближению конца, ибо цивилизация, эксплуатирующая, а не восстанавливающая, не может иметь иного результата, кроме ускорения конца»⁸.

Алармістські концепції. У період розвинутого капіталізму вперше почали загострюватися відносини між суспільством та природою. У зв'язку з цим з'явилися різноманітні екологічні концепції, які намагалися приховати сутність конфліктів, їхню причину і заважали скласти програму виходу з екологічного тупіку. Екологічний тупік, точніше, екологічна криза, яка охопила країни капіталу у 50–70-х рр., викликає широкий суспільний рух, що отримав назву «*алармізму*» (аларм – від нім. тривога). *Алармізм* – це безпосередня реакція людей на процеси деградації середовища під впливом сучасного виробництва. Алармісти не уявляли і не уявляють якої-небудь єдиної партії, не висловлюють єдиної теорії або стрункої концепції поглядів. Їхній рух у широкому змісті охоплює усі тривоги, всю занепокоєність за долю людства, пов'язану зі станом навко-

лишнього середовища і здоров'ям людини. Згодом алармізм стає базою для розвитку зеленого руху, для створення у деяких країнах зелених партій, які переслідують мету забезпечення гармонії у розвитку суспільства та природи⁹. Буржуазна соціологія підрозділяє усі алармістські концепції на два види: **песимістичні** та **оптимістичні**. **Песимісти** представлені двома протилежними концепціями. Перші – *песимісти у повному смислі цього слова* – малюють похмуру картину майбутнього людства і впевнені, що сучасна цивілізація неминуче веде до катастрофи. Вони не вірять у здатність капіталізму відновити гармонію людини та природи і не бачать інших шляхів кардинального вирішення даного питання. Інше крило песимістів – *виразники радикальних поглядів*. Вони не вірять у здатність сучасного суспільства самостійно вийти з тупіку, що склався, але в поглядах на перспективу розвитку людини та природи вони настроєні більш прогресивно, більш радикально, ніж оптимісти. **Оптимісти** представлені досить різноманітними течіями. Але спільне між ними те, що вони свій оптимізм будують на непохитності устоїв сучасного капіталістичного суспільства, незмінності його соціальних цілей, на вірі у його здатність вирішити екологічні проблеми¹⁰.

Концепція причин екологічної кризи. Вихідною позицією для конструювання оптимальних умов для взаємодії людини та природи для буржуазних екологічних концепцій служить концепція причин виникнення екологічної кризи. Такі причини вбачаються у неминучих супутниках цивілізації – науково-технічному прогресі та рості народонаселення. Вважається, що негативних наслідків науково-технічного прогресу не уникне жодна країна, що стала на шлях індустріального розвитку незалежно від її соціально-економічного устрою. XX ст. відмічається різким збільшенням росту населення. Характерною рисою збільшення кількості населення на планеті є зростання обсягів використання природних ресурсів для задоволення продовольчих та інших матеріальних потреб людства. Тепер вже достовірно відомо, що природні багатства не є безмежними і невичерпними. Ними можна забезпечити потреби обмеженої кількості населення планети. А при такому типі природокористування та рівні економічного розвитку виробництва продовольства, яке існує зараз, людське співтовариство здатне існувати в кількості до 9 млрд, який прогнозується на планеті приблизно у середині XXI ст. Таким чином, зростання народонаселення – не тільки соціальна, але й глобальна екологічна проблема. Демографічні вибухи загрожують тотальним забрудненням навколишнього середовища і виснаженням природних і продовольчих ресурсів у планетарному масштабі. Основне завдання сучасної демографічної політики – зниження кількісних параметрів у процесі відтворення населення. Основні шляхи її реалізації – поліпшення рівня життя населення, забезпечення продовольчої безпеки людства, регулювання народжуваності шляхом здійснення програм планування сім'ї, підвищення рівня та якості медичного обслуговування. Оптимальний вихід з загрози перенаселення планети і можливого недостатку природних ресурсів, на думку багатьох науковців, полягає у скороченні чисельності людей, доведенні людства до демографічного мінімуму, який би дозволяв гармоніювати з природою. У якості прийнятних засобів рекомендується саморегуляція та штучні міри обмеження росту населення у тих країнах, де його темпи приросту перевищують економічні можливості суспільства. Тому гостро постала проблема врегулювання чисельності національних спільнот Китаю, Індії, Індонезії, Шрі-Ланки та інших азіатських країн, а також деяких країн африканського континенту (вирішується шляхом введення податку на народження другої або третьої дитини (Китай)¹¹, а у Бірмі, наприклад, за народження у сім'ї третьої дитини настає кримінальна відповідальність). Однак подібний підхід до вирішення проблеми народонаселення не є безспірним. Уявляється, що питання саморегуляції та регуляції народонаселення повинна вирішувати кожна країна окремо, виходячи з місцевих умов, ємності природного середовища та раціональності трудових ресурсів і природних багатств. Призов про повальне скорочення населення шляхом штучної регуляції може призвести до негативних наслідків для людства, бо такий лозунг виправдовує розв'язування війн, масове знищення людей, недоліки медичного обслуговування і в цілому неухвалюваність до людини. Крім того, теоретичні погляди щодо зменшення кількості народонаселення можна було б втілити на практиці, якби розвиток науково-технічного прогресу та збільшення кількості населення не мали об'єктивного характеру, не залежного від волі та свідомості людини і суспільства¹².

Концепція стратегії поведінки. Спираючись на розроблену концепцію причин екологічної кризи, західні вчені визначають наступні напрями виходу з екологічного тупіку:

а) *стратегія невтручання у природу* (виключає повністю можливість людської діяльності по використанню та змінненню навколишнього природного середовища – її ідея абсурдна, бо суспільний організм не може нормально існувати та розвиватися ізольовано від природи, наче в вакуумі. Інша справа, що при здійсненні господарської діяльності повинна існувати заборона на необмірковане, нераціональне перетворення, без урахування закономірностей розвитку, що шкодить природі та людині, навколишнього середовища);

б) *стратегія наступу на природу* (є повною протилежністю першої стратегії);

в) *стратегія саморегуляції у природі та адаптації людини* (її послідовники основну увагу звертають на здатність природи до саморегуляції; інший бік цієї концепції полягає у тому, що сама людина історично здатна адаптуватися до змін в оточуючому середовищі і поступово пристосовує свій організм до тих компонентів, які штучно існують вже не у природному, а у створеному людиною середовищі. Недолік концепції – для людини це пов'язано із патологіями, бо пристосування до зміненого природного середовища потребує вироблення нових властивостей організму, а ці властивості набуваються поступово в результаті зміни поколінь. Тому подібна стратегія не може бути прийнята суспільством)¹³.

Сучасні екологічні концепції (концепція «сталого розвитку»; концепції «меж росту», «органічного росту»; екоцентрична концепція; концепція «глобального управління»; концепція «екологічної революції» тощо). Поява більшості з цих концепцій тісно пов'язана з діяльністю «римського клубу» – своєрідної міжнародної асоціації економістів, демографів, соціологів, природників та представників ділового світу. Цей клуб створений з метою розробки прогнозів розвитку сучасного суспільства. Отже, визначимо основну суть кожної з них.

Концепцію сталого розвитку (рос. «устойчивого развития») вперше було запропоновано у 1987 р. у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє». *Сталий розвиток* – це такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності та не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби¹⁴. Сталий розвиток може бути досягнений за умов:

1) здійснення моніторингу навколишнього природного середовища та людського співтовариства, вдосконалення інформаційного забезпечення. Необхідно досліджувати економічну ситуацію, рівень благополуччя людства, стан навколишнього природного середовища. Отриману інформацію слід своєчасно аналізувати з метою складання прогнозу та розробки заходів реагування на отримані сигнали про перевищення рівня антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та змінення властивостей останнього;

2) раціональне використання природних ресурсів – відновлення ресурсів, економічний розхід невідновлюваних ресурсів;

3) регулювання чисельності населення та росту промислового виробництва за умови гармонізації матеріальних потреб, викорінення бідноти, забезпечення зайнятості населення, росту благополуччя та матеріального становища мешканців Землі¹⁵.

Концепція сталого розвитку визнана та поступово реалізовується у ряді економічно високорозвинених держав¹⁶.

Автори **концепції меж росту** вважають, що екологічну гармонію можна зберегти або відновити шляхом визначення відповідних меж подальшого розвитку економіки, росту населення, розвитку науково-технічного прогресу. Деякі з варіантів цієї концепції наполегливо вимагають повернення до *нульового розвитку*, штучного згортання науки і техніки до нуля, тобто до такої межі, при якій господарське та демографічне навантаження суспільства відповідатимуть ресурсним можливостям природи.

Інша модель римського клубу, що носить назву **органічного росту**, виходить з того, що розглядає світову економіку не як єдину, а як регіональну систему. Виходячи з цього, вона пропонує диференційований підхід до екології різних країн та регіонів з урахуванням їх економічного та культурного розвитку. Ця концепція поділяє всі країни на багаті і бідні. Спираючись на цей поділ, автори концепції пропонують забезпечити гармонійну взаємодію суспільства і природи за рахунок перерозподілу коштів між багатими та бідними у вигляді матеріальної чи фінансової допомоги розвинутих країн країнам, що розвиваються.

Останнім часом, на щастя, з'являється все більше прибічників **екоцентричної концепції права**, основна суть якої – природному середовищу надається статус самостійного суб'єкта права. Окрім людини й іншим живим істотам належить суб'єктивна самостійність, їх відрізняє соціальна поведінка. За живими істотами визнається свобода волі, заперечується право однієї зі сторін (людини) на владне волевиявлення відносно іншої сторони та право обмеження свободи тварин. Концепція є спірною, хоча й враховується частково законодавцем. У 1990 р. у Цивільний кодекс Німеччини внесено положення про те, що тварини не є речами, підлягають захисту від фізичного болю, визнаються такими, що відчувають. Директива 86/60/ЄС забороняє завдання страждань тваринам під час проведення наукових експериментів. Однак це лише декларація, тому не може захистити тварин від експлуатування людиною¹⁷.

Доволі цікавою є **концепція глобального управління** навколишнім природним середовищем. Її автори виходять з того, що весь матеріальний світ єдиний та взаємообумовлений, що завдання ефективної охорони природи планети можуть бути вирішені лише колективними зусиллями всього міжнародного співтовариства. Спираючись на ці безспірні істини, вони пропонують створити наддержавний орган, який би керував охороною та використанням навколишнього природного середовища в усіх країнах або регіонах (тобто здійснював би контроль та нагляд як по відношенню до міжнародних, так і щодо національних природних об'єктів). Більш того, цей орган можна було б наділити такими повноваженнями як: 1) надання швидкої екологічної допомоги регіонам, що зазнали екологічного лиха; 2) застосування заходів економічного, дипломатичного та іншого впливу по відношенню до тих держав та країн, які не виконують міжнародні угоди у сфері охорони навколишнього середовища¹⁸.

Актуальне значення для нинішнього розвитку має **концепція екологічної революції**. Мова йде не щодо переустрою політичного строю, не про створення нових політичних структур, а про революцію у мозку людини, про перехід, причому не еволюційний, а *революційний* – шляхом стрибка – від споживацької психології до усвідомлення раціонального природокористування з урахуванням охорони навколишнього природного середовища. Слід переоцінити погляди на природу як джерело споживання, перебудувати методи господарювання, якщо вони спричиняють забруднення та виснаження природи, пропагувати охорону навколишнього середовища.

Залишаючи величезну кількість природно-наукових і соціально-філософських концептів на природокористування та природоохорону без детального розгляду, слід все ж зазначити, що *світове співтовариство вступило у XXI ст. із сталим усвідомленням необхідності раціоналізації й оптимізації природокористуван-*

ня, відмови від використання певних видів природних об'єктів і заміни їх штучними засобами, збереження та відтворення природних ресурсів, всеосяжної охорони та оздоровлення довкілля, захисту природного та соціального середовища існування людини і суспільства тощо. І знання змісту концепцій взаємодії суспільства з природним середовищем в цьому сенсі надає неоціненну допомогу...

¹ Петров В. В. Экологическое право России. Учебник для вузов. – М.: Издательство БЕК, 1995. – С. 28.

² Там само. – С. 29.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В. К. Попов, А. П. Гетьман, С. В. Разметаєв та ін.; За ред. В. К. Попова та А. П. Гетьмана. – Харків: Право, 2001. – С. 4.

⁶ Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. – М.: Юристъ, 2000. – С. 21.

⁷ Петров В. В. Вказана праця. – С. 30.

⁸ Федоров Н. Ф. Сочинения. – М.: Мысль, 1982. – С. 301.

⁹ Петров В. В. Вказана праця. – С. 31.

¹⁰ Там само.

¹¹ Природноресурсове право України: Навч. посіб. / За ред. І. І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – С. 10.

¹² Там само.

¹³ Петров В. В. Вказана праця. – С. 33.

¹⁴ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%A0%D0%9E>

¹⁵ Сурілова О. О. Порівняльне екологічне право: Навчальний посібник. – Одеса: Юридична література, 2005. – С. 12.

¹⁶ Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений. – М.: Юристъ, 2000. – С. 26.

¹⁷ Сурілова О. О. Порівняльне екологічне право: Навчальний посібник. – Одеса: Юридична література, 2005. – С. 10.

¹⁸ Петров В. В. Вказана праця. – С. 36.

Резюме

На сучасному етапі взаємозв'язок розвитку суспільства й природи необхідно розуміти як коєволюційний феномен, який обґрунтовує як суттєве для світогляду сучасної людини розуміння того, що її майбутнє істотно залежить від того, на яких засадах вона, як домінуючий вид, буде діяти в природі. Саме тому є необхідним детальне вивчення різноманіття концептуальних засад такої взаємодії, бо вони закладають фундамент для розуміння змісту та правового врегулювання цих відносин.

Ключові слова: суспільство, природне середовище, натуралістичні концепції, споживацькі концепції, алармістські концепції, концепції стратегій поведінки.

Резюме

На современном этапе взаимосвязь развития общества и природы необходимо понимать как коэволюционный феномен, который обосновывает как существенное для мировоззрения современного человека понимание того, что его будущее существенно зависит от того, на каких принципах он, как доминирующий вид, будет действовать в природе. Именно поэтому необходимо детальное изучение многообразия концептуальных основ такого взаимодействия, поскольку они закладывают фундамент для понимания смысла и правового урегулирования этих отношений.

Ключевые слова: общество, природная среда, натуралистические концепции, потребительские концепции, алармистские концепции, концепции стратегий поведения.

Summary

At this stage, the relationship of society and nature must be understood as co-evolution phenomenon that justifies as essential for the outlook of modern man understand that its future depends largely on whether and on what basis it is as dominant species, will act in nature. It is therefore necessary detailed study of the diversity of conceptual basis of this interaction, because they lay the foundation for understanding the content and legal regulation of these relations.

Key words: society, environment, naturalistic concepts, consumer concepts, alarm concepts, the concepts of behavior strategies.

Отримано 9.12.2011

К. А. КОНДРАТЬЄВА

*Катерина Андріївна Кондратьєва, аспірант
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ПЕСТИЦИДАМИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Сучасне сільськогосподарське виробництво не може обходитися без пестицидів – хімічних засобів боротьби з хворобами рослин, шкідниками і бур'янами. При неправильному використанні та зберіганні такі речовини здатні становити значну загрозу екологічній безпеці. Зокрема, в результаті порушення відповідних технологій та норм відбувається забруднення ґрунтів, вод, атмосферного повітря й накопичення залишків пестицидів у продуктах харчування і кормах, що породжує екологічні ризики для досить широкого кола осіб. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно в світі близько мільйона осіб отруюється, а до 20 тис. помирає від отруєння названими речовинами¹.

Небезпека, яка може виникати внаслідок використання пестицидів у сільському господарстві, привертає увагу багатьох вчених. Зокрема, це питання було предметом дослідження таких екологів, біологів і представників аграрної науки як В. В. Власенко, М. Т. Гончар, А. М. Колосов, А. А. Корчинський, З. І. Персикова, Б. І. Савінов та О. І. Шапоренко. Не залишили без уваги окреслену проблему і вчені-юристи (як вітчизняні, так і зарубіжні). Окремі аспекти правового регулювання екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища при поводженні з пестицидами проаналізовані у роботах М. М. Бринчука, Р. Х. Габітова, Т. Г. Ковальчук, О. М. Козир, О. С. Колбасова, В. Н. Петрини, Л. Ф. Усманової, Ю. С. Шемшученка, Р. С. Ярандайкіна та деяких інших. Але, незважаючи на наявність значного наукового доробку, названий напрям досліджень в Україні все ще перебуває на стадії становлення. З часу виходу більшості робіт вказаних авторів змінилися економічні умови, законодавство, відбувся істотний прогрес у розвитку технологій. У зв'язку із цим вважаємо, що сьогодні правове регулювання екологічної безпеки у сфері поводження з пестицидами в сільському господарстві України потребує комплексного дослідження.

Першим кроком на шляху до забезпечення екологічної безпеки у цій галузі, на нашу думку, є державна реєстрація пестицидів та видання переліків дозволених до використання в Україні засобів захисту рослин. Саме завдяки цьому створюються умови, за яких до використання дозволено лише максимально безпечні для життя і здоров'я людини та навколишнього середовища речовини.

Вимогу обов'язкового проведення державної реєстрації пестицидів встановлена Законом України «Про пестициди і агрохімікати»², що визначає критерії, яким мають відповідати пестициди для отримання дозволу на використання на території України. Ними є висока біологічна ефективність щодо цільового призначення; безпечність для здоров'я людини та навколишнього середовища; відповідність державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам.

Порядок проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів визначено в однойменній постанові Кабінету Міністрів України³. Відповідно до неї державній реєстрації мають передувати випробування цих речовин, під час яких проводиться їх біологічна, токсиколого-гігієнічна та екологічна оцінка, а також розробляються нормативи та регламенти безпечного застосування. Після успішного проходження випробування пестициди підлягають державній реєстрації. Для цього до Мінприроди України подають такі документи: заявку на державну реєстрацію препарату; матеріали (досьє), на підставі яких складається заявка на реєстрацію препарату; довідку про сталість складу препарату, державний (галузевий) стандарт або технічні умови на діючу речовину і препаративну форму; звіт про результати державних випробувань препарату; методичні вказівки щодо визначення вмісту залишкових кількостей пестицидів у сільськогосподарській продукції, кормах, харчових продуктах, ґрунті, воді, повітрі та методики визначення відповідності пестицидів і агрохімікатів сертифікатам якості; зразок етикетки та інструкцію з безпечного застосування препарату. Ці документи проходять екологічну та санітарно-гігієнічну експертизи, після позитивних результатів яких приймається рішення про державну реєстрацію заявленої речовини.

На нашу думку, з метою підвищення рівня екологічної безпеки при використанні та утилізації пестицидів перелік документів, необхідних для їх реєстрації доцільно було б доповнити документами, що містять інформацію про методи знешкодження та шляхи утилізації таких препаратів.

На міжнародному рівні питання дозволених та заборонених до використання пестицидів врегульовано Стокгольмською конвенцією «Про стійкі органічні забруднювачі» (ратифіковано Україною 18 квітня 2007 р.⁴). Її метою є обмеження або припинення виробництва та використання стійких органічних забруднювачів, в тому числі і пестицидів. Названі речовини цим актом поділено на три групи: використання яких необхідно припинити, використання яких необхідно обмежити та речовини, які неавтоматично утворюються і викидаються з антропогенних джерел. До першої групи віднесено алдрин, хлордан, діелдрин, ендрин, гептахлор, гексахлоробензен, мірекс, токсафен та поліхлоровані дифеніли. Варто відзначити, що згідно з «Пе-